IVITRA Research in Linguistics and Literature
29

La «cavalleria umanistica» italiana / The Italian "Humanistic Chivalry"

Enyego (Inico) d'Avalos e 'Curial e Guelfa' / Enyego (Inico) d'Avalos and 'Curial e Guelfa'

EDITED BY
Antoni Ferrando
and Anna Maria Babbi

John Benjamins Publishing Company

IVITRA Research in Linguistics and Literature

Studies, Editions and Translations

ISSN 2211-5412

This series aims to publish materials from the IVITRA Research Project. IVITRA carries out research on literary, linguistical and historical-cultural studies, and on history of literature and translation, specially those related to the Crown of Aragon in the Middle Ages and the Renaissance. The materials in the series will consist of research monographs and collections, text editions and translations, within these thematic frames: Romance Philology; Catalan Philology; Translation and Translatology; Crown of Aragon Classics Translated; Diachronic Linguistics; Corpus Linguistics; Pragmatics & Sociolinguistics; Literary and historical-cultural studies; and E-Learning and IST applications.

A complete list of titles in this series can be found on *benjamins.com/catalog/ivitra*

Editor

Vicent Martines Peres
Universitat d'Alacant / IEC / RABLB

International Scientific Committee

Ignacio Aguaded
Carlos Alvar
Robert Archer
Concepción Company Company
Adelaida Cortijo
Antonio Cortijo
Ricardo Silveira Da Costa
Ramon Ruiz Guardiola
Antoni Ferrando
Sara Poot Herrera
Dominic Keown
Coman Lupu
Enric Mallorquí-Ruscalleda
Isidor Marí
Giuseppe Mazzocchi†
Juan Francisco Mesa
Joan Miralles
Josep Maria Nadal
Veronica Orazi
Maria Àngels Fuster Ortuño
Akio Ozaki
José Antonio Pascual
Hans-Ingo Radatz
Rosabel Roig-Vila
Vicent Salvador
Francisco Franco Sánchez
Ko Tazawa
Joan Veny
Curt Wittlin†

Volume 29

La «cavalleria umanistica» italiana / The Italian "Humanistic Chivalry"
Enyego (Inico) d'Avalos e 'Curial e Guelfa' / Enyego (Inico) d'Avalos and 'Curial e Guelfa'
Edited by Antoni Ferrando and Anna Maria Babbi

La «cavalleria umanistica» italiana / The Italian "Humanistic Chivalry"

Enyego (Inico) d'Avalos e 'Curial e Guelfa' / Enyego (Inico) d'Avalos and 'Curial e Guelfa'

Edited by

Antoni Ferrando
University of Valencia

Anna Maria Babbi
University of Verona

John Benjamins Publishing Company
Amsterdam / Philadelphia

The paper used in this publication meets the minimum requirements of the American National Standard for Information Sciences – Permanence of Paper for Printed Library Materials, ANSI z39.48-1984.

PGC2018-099399-B-I00

PROYECTOS I+D DEL SUBPROGRAMA ESTATAL DE GENERACIÓN DE CONOCIMIENTO, PROGRAMA ESTATAL DE GENERACIÓN DE CONOCIMIENTO Y FORTALECIMIENTO CIENTÍFICO Y TECNOLÓGICO DEL SISTEMA DE I+D+I

www.ivitra.ua.es
ISIC/2012/022

DOI 10.1075/ivitra.29

Cataloging-in-Publication Data available from Library of Congress:

LCCN 2021022232 (PRINT) / 2021022233 (E-BOOK)

ISBN 978 90 272 0928 3 (HB)
ISBN 978 90 272 5957 8 (E-BOOK)

© 2021 – John Benjamins B.V.
No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm, or any other means, without written permission from the publisher.

John Benjamins Publishing Company · https://benjamins.com

Observacions sobre l'expressió dels sentiments en el *Curial e Güelfa*

Jordi M. Antolí Martínez
Universitat d'Alacant

Curial e Güelfa reflecteix la nova conceptualització de l'experiència amorosa difosa per la novel·la sentimental europea del segle XV, caracteritzada pel naturalisme amorós. Aquesta novetat cultural, la nova manera de sentir l'amor i el desamor, anirà acompanyada de la renovació del camp semàntic de l'expressió dels sentiments. En aquest estudi pretenem d'identificar i d'analitzar alguns d'aquests recursos lingüístics de l'expressió dels sentiments en el *Curial e Güelfa*. Això ens permetrà caracteritzar amb detall la llengua de l'obra, dins del context de l'evolució del cat. antic (s. XIII–XVI) i en contrast amb les altres llengües que podrien haver interferit l'anònim autor, especialment el toscà literari. Aquesta aproximació a l'obra d'una banda ens permet ponderar amb una objectivitat major l'originalitat del text des de la perspectiva lingüística i, en concret, valorar l'esforç que s'hi fa en el camp de l'expressió del sentiment amorós; d'altra banda, l'estudi ens permetrà reforçar amb arguments nous les hipòtesis plantejades fins ara sobre l'autoria i les fonts de l'obra. Per a fer-ho, hem identificat un seguit de construccions lingüístiques vinculades a l'expressió dels sentiments en el *Curial e Güelfa*, i les hem contrastades amb el català i l'italià coetanis. Per a fer-ho, hem fonamentat les nostres hipòtesis en l'anàlisi de corpus textuals informatitzats: el *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic* per al català antic, i el *Corpus OVI dell'Italiano antico* per a l'italià antic, així com en el buidatge de la lexicografia històrica de referència.

Mots clau: Amor, català antic, *Curial e Güelfa*, expressió dels sentiments, novel·la sentimental, italià antic

https://doi.org/10.1075/ivitra.29.08ant
© 2021 John Benjamins Publishing Company

1. Introducció

1.1 Presentació

Durant el segle XV, una nova narrativa d'abast europeu assolirà una popularitat i una difusió sense precedents (Várvaro 2002: 150). Aquest corrent narratiu, que s'havia gestat a Itàlia i a França des de mitjan segle XIV, combinarà en un argument realista les aventures cavalleresques amb una trama sentimental central.

Aquest interès renovat per la ficció sentimental va acompanyat de l'assumpció de la doctrina d'arrel aristotèlica de l'amor com a passió, la qual traspassa les fronteres de l'àmbit acadèmic i acabarà reflectint-se literàriament en un naturalisme amorós (referit pels treballs clàssics de Scaglione 1963 o Cátedra 1989) que difon l'obra de Dant o de Boccaccio, entre d'altres. Aquesta nova concepció de l'amor –que renova el món conceptual de la tradició trobadoresca– comportarà, en la literatura, la focalització de l'anàlisi del sentiment amorós mitjançant la introspecció en la intimitat dels personatges, en els seus estats emocionals i conflictes interns (Besó 1999).

La nova conceptualització –naturalista– de l'experiència amorosa i el reflex literari d'aquesta en la ficció sentimental comportarà la necessitat de disposar d'uns recursos lingüístics renovats que els atenguen. Més encara si es tenen en compte les connotacions que tenen l'amor i les relacions amoroses en el context cultural i ideològic de l'edat mitjana, quan s'identifiquen amb la malaltia i el pecat. És significativa, en aquest sentit, l'evolució semàntica del verb *estimar* en català durant el segle XV, el qual, a partir de l'eufemisme, arribarà a substituir el verb *amar*. En aquest sentit, atenent els vincles que en l'època tenia l'amor amb la malaltia i la follia, J. Martines (2000: 1242) es pregunta: "¿és casual que hom recórrega, com a sinònim d'*amar*, a un verb com *estimar*, inclòs originàriament en l'àmbit del càlcul, de la mesura, de l'avaluació intel·lectiva?".

En aquest context, l'anònim autor del *Curial e Güelfa* hagué d'enfrontar-se també amb la necessitat de traslladar, al cat., els sentiments amorosos i els processos emocionals que experimenten els seus personatges (especialment, els protagonistes: Güelfa i Curial). Per això, amb molta freqüència l'autor haurà de manllevar els recursos lingüístics necessaris de les llengües que fins aleshores vehicularen aquesta nova cultura i, específicament, del toscà literari (com ja avança Soler 2015: 111), llengua que dominava –atès que passà bona part de la seua vida a Itàlia, en el context de la cancelleria del Magnànim (Ferrando 2012: 77)– i en la qual estaven escrites bona part de les obres que l'inspiraren (com la *Comèdia* de Dant Alighieri, el *Novellino*, o les obres en vulgar de Petrarca i de Boccaccio). Com veurem, però, també recorrerà a solucions originals a l'hora de dotar d'expressivitat i d'intensitat les experiències sentimentals dels seus personatges, i a l'hora de penetrar, en la narració, en la seua intimitat.

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

1.2 Objectius, metodologia i estat de la qüestió

En aquest estudi pretenem d'identificar i d'analitzar alguns d'aquests recursos lingüístics de l'expressió dels sentiments en el *Curial*. Això ens permetrà caracteritzar amb detall la llengua de l'obra, dins del context de l'evolució del cat. antic (s. XIII–XVI) i en contrast amb les altres llengües que podrien haver interferit l'anònim autor, especialment el toscà literari. D'aquesta manera, d'una banda confiem poder ponderar amb una objectivitat major l'originalitat de l'obra des de la perspectiva lingüística i, en concret, valorar l'esforç que s'hi fa en el camp de l'expressió del sentiment amorós; d'altra banda, aquest estudi ens permetrà reforçar amb arguments nous algunes de les propostes de fonts que la crítica ha formulat fins ara.

La recerca sobre la caracterització del lèxic del *Curial* disposa ja de diversos treballs, la major part dels quals publicats en el darrer lustre. Els estudis han estat orientats a esbrinar l'adscripció territorial de l'obra i del possible autor (Colón, 2011; Ferrando 2007, 2012, 2018; Martines 2012, Veny 2012 i, especialment, Soler 2016 i 2017), a identificar-hi els manlleus d'altres llengües (especialment els italianismes: Martines 2012, Calvo 2013, també Soler 2016 i 2017, i Ferrando 2018) i, molt secundàriament, s'ha parat esment en l'estudi dels camps semàntics; en concret, s'ha apuntat la presència de mots francesos i occitans vinculats al camp de la cavalleria i de l'heràldica (Ferrando 2007; Soler 2015). El lèxic de l'experiència amorosa en el *Curial* disposa d'un precedent en el treball de F. Pieras (1998), un estudi comparat del vocabulari d'aquest camp entre el cat. i el castellà, per analitzar la divergència lèxica entre aquestes dues llengües, en el registre escrits, durant el segle XV, que pren el *Curial* com a corpus representatiu del cat.

En aquest context, el nostre estudi pretén ser una aportació a la línia de recerca encetada per J. Martines (2012 i en aquest mateix volum), en què a més de contribuir amb nous arguments de tipus lingüístic a determinar les fonts del *Curial* i el context de redacció de l'obra, es pretén d'estudiar i de situar l'obra en el marc de la història del lèxic català.

Per fer aquest estudi, fonamentem les nostres hipòtesis en una anàlisi de corpus; hem obtingut els resultats del *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic* (*CIGCA*) per al cat. antic, i del *Corpus OVI dell'Italiano antico* (*OVI*) i la *Biblioteca Italiana* (*BibIt*) per a l'italià antic. A més, hem fet un buidatge de la lexicografia de referència per al cat. antic (*DECat, DCVB* i *VFaraudo*) i per a l'it. antic (*TLIO* i *VCrusca*).

Finalment, volem advertir que aquest és un estudi de lingüística diacrònica, no d'història cultural o literària (per bé que puga haver-hi punts de contacte). Aquesta línia d'estudi –l'expressió dels sentiments–, té interès no sols des de la perspectiva dels estudis culturals, sinó també per als lingüistes, ja que l'expressió de les emocions és un camp de grans possibilitats per a l'estudi del canvi lexicosemàntic. Si bé

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

és cert que en aquest estudi és purament descriptiu i no hi aplicarem els principis de la Lingüística Cognitiva, no podem deixar d'esmentar alguns dels estudis sobre l'expressió de les emocions que han estat fets des d'aquest marc teòric: G. Lakoff (1987), D. Geeraerts i S. Groundelaers (1995), o J. Martines (2000 i 2013).

2. Anàlisi dels casos

En les pàgines que segueixen farem una anàlisi d'alguns d'aquests recursos lingüístics nous en cat. amb què l'anònim autor del *Curial* expressarà en aquesta llengua la nova manera de sentir l'amor i el desamor. Es tracta sols d'una mostra, que inclou recursos per a expressar estats emocionals (el verb *sentir* i el sintagma *la color del cor*), canvis d'estats emocionals (la loc. *caure en lo cor* i les construccions que expressen els conceptes 'envermellir' i 'empal·lidir') i propietats dels subjectes en relació amb les passions (la loc. *de gran cor*). Finalment, considerarem també un marcador que s'usa com a mecanisme, en la narració, per a la penetració en la intimitat dels personatges (la loc. adv. *dins son cor*).

2.1 *Sentir* com a verb de percepció d'emocions

Com en la llengua actual, el verb *sentir* expressava, en cat. antic, diferents tipus de percepció sensorial directa (i, específicament, comença a desenvolupar el valor de percepció auditiva; Antolí 2016), d'experiència cognitiva i emocional (Antolí 2017). El verb *sentir*, expressant una experiència emocional, pren el sentit '[Algú] experimentar en l'ànim [un sentiment]' i és nucli d'una oració transitiva amb l'estructura [N1 V N2/que Vind2], en què N1 és alhora subjecte i experimentador de l'estat emocional descrit pel predicat (un SN o una completiva).

I si bé és cert que aquesta darrera accepció l'hem identificada des dels primers textos en cat. del segle XIII, té una presència ben minsa en el corpus dels segles XIII i XIV. Hem d'esperar al segle XV per veure un increment sobtat i intens de la mostra (que es quadruplica; veg. Antolí 2017), el qual s'explica en bona mesura per l'aparició de les narracions amb trama sentimental com són el *Curial* i el *Tirant lo Blanch*. En lloc del verb *sentir*, el cat. disposava de moltes altres estratègies per a expressar l'estat emocional del subjecte; són freqüents els verbs de possessió *haver* i *tenir*, els verbs d'emoció o senzillament estructures atributives amb un SAdj que defineix l'estat emocional.

En el cas del *Curial*, són 12 els casos de *sentir* que expressen amb puritat una experiència sentimental; el nucli del SN que constitueix el CD és ~ *dolor* (10 c.), ~ *alegria* (1 c.), ~ *plaer* (1 c.). La repetició en 10 ocasions del mateix substantiu (*dolor*) i dels seus antònims (*alegria* i *plaer*) suggereixen un patró en l'ús del verb *sentir*

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

en l'expressió dels sentiments. Més encara, l'anàlisi detallada dels ex. manifesta una estructura clara en 11 dels casos: (N1[humà] V *en* N2[cor, si] N3[sentiment] Adj4), en la qual *N1* és el subjecte experimentador, *V* és *sentir*, el nucli del predicat; *en N2* remet als SPrep "en son cor" (6 c.), "en si" (1 c.) i "a les sues ànimes" (1 c.), que complementen com a adjunt el verb i remarquen el caràcter intern de l'experiència. El SN *N3* fa la funció de CD i expressa el sentiment (*dolor, alegria* i *plaer*). Finalment, trobem en tots els casos un SAdj que complementa el nom i en determina la intensitat: "molt gran" (8 c.), "tan gran" (1 c.) i "inextimable" (2 c.).

Taula 1. Patrons en l'ús del verb *sentir* per a l'expressió dels sentiments en el *Curial*

V	*en* N2	N3	Adj4	Casos
SENTIR	en son cor	DOLOR	molt gran	4
	–			2
	en si			1
	en son cor		inextimable	1
	–			1
	en son cor	ALEGRIA	molt gran	1
	a les sues ànimes	PLAER	tan gran	1

Dos dels ex. del *Curial* són:

(1) a. Los turchs, qui veren Critxí mort, lo qual era quaix sperança de tots ells, **sentiren** en si dolor molt gran. (*Curial*, 3.81)

b. [...] la Güelfa **sentia** en son cor alegria molt gran, e, jatsia ella no interrogàs l'escuder, però sí havia plaer de oyr-lo. (*Curial*, 3.80)

La baixa freqüència del verb *sentir* en cat. antic i el fet que contrasten aquestes dades amb la realitat constatada en la narrativa sentimental i, específicament, en el *Curial*, ens fa pensar que l'ús de *sentir* amb aquest valor respon a una estratègia de l'autor que busca l'expressivitat. Es tractaria, doncs, d'un ús connotat del verb com a intensificador de les emocions percebudes, la qual cosa és coherent amb:

- L'aparició del verb, amb aquest sentit, en unes fórmules estereotipades (que hem definit abans), la qual cosa convida a pensar que no es tracta d'un ús natural, sinó d'una rutina potser manllevada d'uns models literaris.
- El fet que aparega acompanyat d'un seguit de sintagmes que pretenen també de donar intensitat a l'experiència emocional: l'adjectivació que qualifica el sentiment com a intens ("molt gran", "inestimable", "tan gran"), els adjunts de lloc ("en son cor", "en si", "en la seua ànima"), que assenyalen el caràcter subjectiu de l'experiència, i els adjunts de temps ("de present"; 3 c.), que indiquen que es tracta d'un canvi d'estat emocional sobtat.

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

- La caracterització semàntica del verb *sentir* en cat. antic (segles XIII–XVI), que expressa, en més del 50% dels c., la percepció física; aquest contrast entre l'ús sentimental del verb en l'obra i la realitat de la llengua col·loquial devia contribuir a dotar de patetisme la narració.

Sense que per això quede invalidada la hipòtesi anterior –segons la qual l'ús de *sentir* en aquest context busca l'expressivitat–, cal fer notar que el verb *sentire* té tradició en l'expressió dels sentiments en l'it. anterior i coetani al *Curial* (Exemple 2) i aquest valor ja el prenia en llatí clàssic (*DLewis&Short*, s.v. *sentĭo*, II).

(2) Or mi venite, amanti, acompagnare; / e qual di voi **sentisse** al cor dolore, / impetrerò ad Amor – per lui allegranza […]. (Lapo Gianni, XIII [1328]; *OVI*)

2.2 Caure en lo cor, caure en l'enteniment

La loc. verbal *caure en lo cor* constitueix el nucli d'una oració amb l'estructura [N1/ *que* Vind1 LOC *a* N2], en la qual el subjecte (un SN o una completiva) expressa un sentiment, desig o pensament, i la loc. assenyala l'assoliment pel qual aquell estat mental o emocional s'esdevé en l'experimentador (N2).

Els ex. d'aquesta loc. que trobem en el *Curial* (5 c.) il·lustren tres tipus d'assoliment: emocional (Exemple 3.a), intel·lectual, (Exemple 3.b) o volitiu (Exemple 3.c).

(3) a. […] tanta era emperò la alegria que **en lo cor li era cayguda** per rahó d'aquella manilla, que tot l'àls tenia en no-res. (*Curial*, I.38)
b. Lo ambaxador havia oÿt parlar d'ell e de la sor del marquès, e tantost **li caygué en lo cor** que per allò ho faÿa. (*Curial*, III.71)
c. Càmar […] deliberà, mentre havia temps, fer ço que **en lo cor li era caygut**, ço és, donar a Johan tot lo thesor de son pare, a fi que, si ella escapàs de les mans del rey […]. (*Curial*, III.56)

Trobem també la variant *caure en l'enteniment* (2 c.), amb el mateix significat:

(4) a. ¿No sabs tu que ço que aquest senyor vol que ·s faça en son regne, cové que sie fet? ¿Com diré yo de no a aquell qui ·m pot fer e desfer, segons **li caurà en l'enteniment**? (*Curial*, III.48)
b. E **caygué-li en l'enteniment** que tendria manera que lo marquès de Monfferrat, sa muller e sa sor hi vendrien, e, per ventura, aportar a effecte que Curial casàs ab la sor del marquès. (*Curial*, III.84)

Aquesta loc. és desconeguda en cat. antic (no la recullen les obres lexicogràfiques consultades: *DECat*, *DCVB*, *VFaraudo*, ni el *CIGCA*) i és diferent de la del cat. actual (amb un equivalent en esp.) 'Caure en una cosa: adonar-se'n, adquirir-ne

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

noció o recordança' (*DCVB*, s.v. *caure*, 9; la primera datació d'aquesta altra loc. és de finals del segle XIX).

L'ús del verb *caure* i, més en concret, de la loc. a què ens referim són calcs de l'it. antic, en el qual aquest verb prenia el valor 'Compiere un processo tale da pervenire a provare un certo sentimento o avere un determinato atteggiamento' (*VCrusca*, s.v. *cadere*; *TLIO*, s.v. *cadere*) i col·locava amb *cuore* (Exemple 5.a per a l'emoció i 5.b per al pensament) i *animo* (*Cadere nell'animo*: 'Cadere nell'animo o in animo, una cosa ad alcuno, vale Venirgli in mente, venirgli in pensiero'; *VCrusca*, s.v. *animo*, XXXVIII). Vegeu-ne dos ex. procedents del *C. OVI*:

(5) a. O fede dolce, che ci dài vita! Se voi starete in questa santa fede, già mai **nel vostro cuore non caderà** tristitia.
(*Epistolario di santa Caterina da Siena* [1367–77]; *OVI*)

b. E se ci **cadesse** cogitatione **nel cuore**: Io non posso seguitare questa perfectione, ché mi sento debile e flagile e imperfetto [...].
(Epistolario di santa Caterina da Siena [1367–77]; OVI)

2.3 L'expressió dels conceptes 'envermellir' i 'empal·lidir'

En cat. antic, l'assoliment pel qual el subjecte *empal·lideix* s'expressa mitjançant diverses construccions amb el substantiu *color* precedit d'un verb que indica 'deixar de tenir' (*perdre la color*, 5 c.; *desnudar-se* ~, 1 c.) o 'canviar' (*mudar* ~, 8 c.; *canviar* ~, 1 c.; *entrecanviar* ~, 1 c.), i també amb el derivat *descolorir-se* (18 c.). L'enrojolament s'expressa, al seu torn, amb construccions constituïdes amb verbs que signifiquen 'agafar' (*cobrar* ~, 1 c.; *prendre* ~, 1 c.) o 'esdevenir-se de nou' (*tornar* ~, seguit del sintagma *en sa color [natural]*, 3 c.), quan es conceptualitza un procés més llarg que inclou la pèrdua prèvia. Sols secundàriament hi trobarem els verbs *emblanquir* i *envermellir* (i sinònims).

(6) a. E, quan tots foren denant nós, dixem-los [...] que València era nostra. E, quan nós haguem dit aquest mot, Don Nuno e Don Examèn d'Orrea e Don Pero Ferràndez d'Açagra e Don Pero Corneyl **perderen les colors**, així con si hom los hagués ferits endret del cor.
(Jaume I [XIIIb], *Llibre dels fets*, 239, 28; *CIGCA*)

b. Toda Martínez, testimoni, [...] fo demanada si lo dit juheu Salamó estava ab la cara morta e **la color mudada** ladoncs, e dix que hoc.
(*Clams i crims de la València medieval* [XIIIb], 63, 40; *CIGCA*)

Des de la perspectiva de la pragmàtica, observem que les raons que justifiquen l'ús en el discurs de les construccions anteriors són dues: *(a)* com a estratègia narrativa per a assenyalar un canvi profund, emocional o de salut, de forma expressiva;

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

Exemple 6.a, en què la loc. augmenta el dramatisme de l'escena en què els nobles descobreixen que no podran saquejar València perquè la ciutat ha capitulat. I *(b)* com a indici d'un sentiment ocult (en aquells contextos en què es dona testimoni), atès el fet que el rubor o la pal·lidesa són símptomes que no es poden fingir; vegeu l'Exemple 6.b, en què es demana a un testimoni sobre les reaccions de l'acusat. Les causes que expliquen el fenomen són, en cat. antic, fonamentalment la salut i la malaltia (18 c., el 48,7%) i la por (14 c., el 37,8%); més lluny queden les altres emocions (5 c., el 13,5%) i, en particular, aquelles vinculades amb l'experiència amorosa (8,1%, 3 c.); excloem, de la mostra, els ex. del *Curial*.

La major part de les construccions les retrobem en el *Curial* amb un pes semblant: *perdre la color* (8 c.), *descolorir-se* (6 c.), *mudar ~* (4 c.), *tornar* (*vermell* 3 c. i *blanc* 1 c.) i *prendre ~* (1 c.). Són noves les construccions *tínyer-se de ~ de mort les cares* (2 c.) i *metre ~ a la cara* (1 c.). Més que l'anàlisi dels constituents, allò que singularitza l'ús de la construcció en el *Curial* és, d'una banda, la freqüència (26 c. en el *Curial*, vs. els 37 que trobem en tot el corpus del cat. antic, inclòs el *Tirant lo Blanch*). En segon lloc, el tipus d'assoliment que s'expressa ara és, fonamentalment, de tipus emocional, amb un increment més que notable dels casos en què la raó de l'assoliment és l'experiència amorosa ('amor' 46,2%, 'por' 42,3%, 'salut' 11,5%). I, en tercer lloc, l'ús d'aquestes construccions respon a la recerca de l'expressivitat en la manifestació d'un canvi emocional sobtat i intens (vegeu els Exemples 7.a i 7.b).

(7) a. Curial, qui ohí lo nom de la Güelfa, mirà en la cara a Melchior e cambià's tot, **perdent la color** [...]. (*Curial*, I.23)

b. Besats adonchs Curial e Làquesis, lo un e l'altre se enceneren així fort, que tothom conegué ubertament que eren namorats; car Làquesis **tornà** tota **vermella** e tremolosa, així com aquella que nulls temps havia amat. (*Curial*, I.26)

El contrast entre aquests contextos del *Curial* i aquells del cat. antic (en què la causa del canvi d'estat era la malaltia o la por davant d'un perill real) devia contribuir a donar patetisme a les escenes i, al capdavall, a intensificar en un grau hiperbòlic l'experiència sentimental que s'hi descriu, com ja apuntàvem en el cas de *sentir*. L'ús d'aquestes construccions en el *Curial* per a assenyalar experiències amoroses intenses de forma expressiva és un fet que no té precedents en el cat. anterior ni coetani, però s'ha de fer notar que és molt freqüent en l'obra de Boccaccio (veg., com a mostra, l'Exemple 8).

(8) Ivi appresso costui vid'io che tanto / ardeva dell'amor di Pulisena [...] / e per lei spesso **mutava colore**.
(G. Boccaccio [1342], *Amorosa Visione*, c. 24.49; *BibIt*)

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

2.4 La color del cor

El *Curial* presenta un cas de la col. *color del cor*, amb el sentit 'Estat del cor com a símptoma d'un estat emocional'; el trobem al final del llibre segon, quan Curial es plany de la seua dissort, marginat per la Güelfa, que jura no li tornarà el seu favor fins que la cort del Puig de Nostra Dona intercedisca per ell i li demane mercè en el seu nom.

(9) Curial: – Dich-te, Melchior, que moltes vegades avé los hòmens morir, esclatant-los la fel plorant.
Melchior: – Hoc, mas tu per remey plores, e no per esclatar.
Curial: – A Melchior, pare meu! Prech-te, si ésser pot, que cerchs altra via a ma consolació, e, ab los ulls de la pensa, mira **la color del meu cor**. Vet la mort quem menaça, cuydant-se que yo la tema [...].
(*Curial*, II.145)

El substantiu *color* pren en la llengua antiga, com en l'actual, el significat 'El bon aspecte de la faç humana; rubor' (*DFaraudo*, s.v. *color*); més encara, la relació entre el color de la cara i l'estat del cor s'entén com a resultat d'una metonímia, si es pren aquell òrgan com a seu de les emocions i de la força de l'esperit. Ara bé, la col. "color del cor" va més enllà i comporta la reanàlisi del mot *color* amb el significat 'estat emocional', fruit d'una inferència invitada –fonamentada en una relació metonímica– a partir dels contextos en què el color de la cara s'interpreta com a símptoma de l'estat emocional que experimenta el cor humà.

Aquesta col. no es coneix en cat. antic, d'acord amb les dades del *CIGCA*; sí que n'hem trobat exemples en it. antic, en el qual el mot *colore* també pren el valor 'Carnagione del volto determinata dall'afflusso o dal deflusso del sangue, effetto e sintomo dello stato di salute o di un particolare stato emotivo.' (*TLIO*, s.v. *colore*, 3.1):

(10) Sommergerei per poca ingiuria il mondo; / sempre conturbo ogni loco giocondo / e sempre ho il viso del **color del core**: / vivo superbo, ontoso e furibondo
(Antonio di Meglio (s. XV), *Poesie; BibIt*)

És possible que, en realitat, el cas del *Curial* haja estat manllevat per l'autor anònim –es tractaria, doncs, d'una intertextualitat– de la *Vita Nuova* de Dant:

(11) Lo viso mostra **lo color del core**, / che, tramortendo, ovunque pò s'appoia; / e per la ebrietà del gran tremore / le pietre par che gridin: Moia, moia.
(Dante Alighieri [1295], *Vita Nuova*; C. OVI)

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

Dant mateix parafraseja la col. en el comentari corresponent als versos anteriors, "manifesto lo stato del cuore per essemplo del viso". El paral·lelisme argumental entre el plany de Curial i el del poema de Dant fan plausible la intertextualitat apuntada, més encara quan *La Vita Nuova* ja ha estat assenyalada ja com a font del *Curial* per A. M. Babbi (2012).

2.5 De gran cor

En cat. antic, la loc. adjectiva *de gran cor/coratge* [N1 (és) LOC], que trobem amb una freqüència relativament baixa (15 c.), pren dos valors: 'Amb sinceritat, amb vertader impuls interior' (6 c.; Exemple 12.a), que la fa sinònima de *de cor, de bon cor*, o de *tot cor* (*DCVB*, s.v. *cor*, II.1); i 'De gran valor, audàcia' (9 c.; Exemple 12.b), que comparteix amb la loc. *ésser alt de cor* (*DCVB*, s.v. *cor*, 4).

(12) a. E conec bé que **de gran cor** hi venits; e fa-us-ho fer gran amor e gran leyaltat. (*Crònica de B. Desclot* [1288], 84, 9; *CIGCA*)

b. –Sènyer –dix l'archabisbe–: [...] par bé del linyatge hon vós movets del prous chomte de Barcelona e de sos hereus, qui són estats **de gran cor** e de grans feyts e de nobleses, e vós, sènyer, volets éls ressemblar. (*Crònica de B. Desclot* [1288], 70, 12; *CIGCA*)

Aquests significats contrasten amb el sentit que pren la loc. en el *Curial*: '(N1[humà]) ferm d'esperit' (Exemple 13):

(13) La Güelfa, qui oý sonar les trompetes, demanà quiny brogit era aquell, e fonch-li dit que Curial s'ich partia acompanyat del marquès e de molta gent notable, e que ja fora eren de la vila, però que bé·ls podia veure, qui veure'ls volgués, d'aquelles finestres.
– Ay, trista yo! – cridà la Güelfa –. ¿E qui ·ls pot mirar sens esclatar?
E bé que ella fos dona **de gran cor** e sabia cobrir molt bé les sues passions, certes a aquest partiment no pogué tenir, ans moltes paraules descompostes dix. Emperò tant seny hagué, que féu exir totes aquelles qui eren en la sua cambra, e tota sola longament la sua dolor plangué. Mas en la virtut del seu valerós Curial e de la bona justícia de la duquessa havia gran sperança. (*Curial*, I.14)

Aquest sentit que trobem en el *Curial* deriva del significat 'De gran valor, audàcia', però té matisos diferents. El significat primer expressa que el subjecte qualificat és audaç, que obra sense por del perill; en el sentit que trobem al *Curial* la reacció del subjecte no és audaç, sinó serena, i no és resposta al perill, sinó a l'excitació anímica provocada, en aquest cas, per l'absència de la persona estimada. D'aquesta manera, la persona qualificada amb la loc. *de gran cor* és aquella que "sabia cobrir molt bé

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

les sues passions", que es capté amb serenitat en un moment d'excitació anímica. Aquest nou valor pressuposa una reanàlisi semàntica de la loc. per la qual allò que es focalitza és la reacció –serena– i no allò a què es respon (un perill) o la qualitat que fa possible la reacció (el valor). Això permet estendre la loc. a altres contextos com el del *Curial* i, específicament, permet aplicar el qualificatiu al gènere femení a diferència del que ocorria amb la loc. primera, que en el nostre corpus s'aplica de forma exclusiva a subjectes masculins (atès que el valor es considerava una qualitat masculina).

Pels motius anteriors, l'ex. del *Curial* no manté semblança amb la resta que trobem en cat. antic; i si bé és cert que la lexicografia de l'it. antic (*TLIO*, s.v. *cuore*, 1.2.6) no divergeix de la del cat. antic en la descripció de la construcció, l'estudi de corpus mostra que és freqüent en l'obra de Boccaccio i, en concret, trobem ex. similars al del *Curial* en el *Decameron*:

(14) [...] Nonna de' Pulci [...], essendo allora una fresca e bella giovane e parlante e **di gran cuore**, di poco tempo avanti in Porta San Piero a marito venutane, la mostrò al maliscalco; e poi essendole presso, posta la mano sopra la spalla del maliscalco, disse: "Nonna, che ti par di costui? crederrestil vincere?" Alla Nonna parve che quelle parole alquanto mordessero la sua onestà, o la dovesser contaminar negli animi di coloro, che molti v'erano, che l'udirono. Per che, non intendendo a purgar questa contaminazione, ma a render colpo per colpo, prestamente rispose: "Messere, è forse non vincerebbe me, ma vorrei buona moneta." (G. Boccaccio, *Decameron* [1351–1353], Giornata Sesta, Novella Terza; *OVI*)

Com l'anònim autor del *Curial*, Boccaccio qualifica amb aquesta loc. les seues protagonistes per destacar-ne la capacitat que tenen de mantenir sota control les seues passions i respondre amb serenitat aquelles situacions d'excitació emocional intensa. És raonable considerar que la presència en el *Curial* de la loc. amb aquest valor és, novament, una intertextualitat de l'obra de Boccaccio.

2.6 Dins son cor

La loc. adverbial *dins son cor* constitueix un adjunt [N1 V2 LOC] que acompanya verbs de dicció, pensament o sentiment, i que 'Denota que allò que algú pensa o diu, no ho diu en veu alta'. En el context de la narració, aprofita com a estratègia per aprofundir en la psicologia d'un personatge mitjançant el report, en estil directe o indirecte, dels seus pensaments o sentiments. És sinònima, en cat. antic, de les loc. sinònimes *dins si mateix, entre si*.

En el *Curial* trobem 10 c. d'aquesta loc.:

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

(15) a. Curial li féu molt gran festa, així com aquell qui havia vistes moltes belles coses per ell fetes en lo torneig, [...] e **dins son cor** se tengué per dit aquest ésser lo millor e pus valent cavaller que en lo torneig fos estat.
(*Curial*, I.32)

b. E [...] la tendra donzella [...]·s pres esment de la bellesa del cors de Curial e de la resplandor dels seus ulls [...]. E més pensà la donzella **dins son cor**: que, si catiu no fos, e anàs ornat, e hagués delits, com havia desayres e treballs, altre seria que no ·s mostrava ara [...]. (*Curial*, 3.43)

Aquesta loc., entesa com a estratègia narrativa, és de tradició bíblica. Es troba amb molta freqüència en la Vulgata i, a partir d'aquesta, en obres teològiques i de doctrina cristiana.

(16) a. Cecidit Abraham in faciem suam, et risit, dicens **in corde suo**: Putasne centenario nascetur filius? et Sara nonagenaria pariet?

b. Dixit insipiens **in corde suo**: Non est Deus. Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in iniquitatibus; non est qui faciat bonum.

Seguint aquesta tradició, en els textos dels segles XIII i XIV la loc. es traslladarà a les llengües romàniques, en els mateixos textos de tipus religiós i doctrinal (veg., en cat., els Exemples 17.a i 17.b); serà especialment freqüent en els sermons.

(17) a. Un vespre s'esdevenc quel sant pare sopava, e ·I· monge seu, fil d'un ric hom, tenia lo lum devant la taula. E, mentre que ·l sant menjava, e él tengués lo lum, él començà per esperit de supèrbia cogitar e dir **en son cor**: "Qui és aquest al qual yo servesc, e estic devant de peus, e li tenc lo lum" E yo "qui són que ha aytal faça aytal servici?"
(*Diàlegs de sant Gregori* [1340], 62, 25)

b. [...] e tots los àngels que ara són dimonis, tots són estats sants. [...] Quan foren creats infinits, pensa, així, així, com era agut e soptil. Dix **en son cor**: "Yo só lo major. Si yo podia fer que pugués muntar e egualar-me ab Déus, e que totes aquestes creatures fossen dejús mi!"
(*Sermons de V. Ferrer* [XIV], 44, 9)

L'anàlisi de les dades dels corpus consultats ens permeten observar que aquesta loc. s'estendrà a altres tipologies textuals des del segle XIV; en concret, començarà a ser freqüent en els textos literaris italians:

(18) a. E donna Berta allor, molto adirata, **fra suo cor** disse: –Io ne farò vendetta.
(*La Reina d'Oriente II* [1388], 25; C. OVI)

b. [...] e Agnolo con lieta faccia, andando verso lui che sedea, non parve che'l fiorentino l'avesse mai veduto; e Agnolo di ciò avveggendosi, **fra suo cuore** disse: "Io avrò fatto cattivo sogno" [...].
(F. Sacchetti, *Il Trecentonovelle* [s. XIV], 146)

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

L'ús d'aquesta loc. en el *Curial* pot explicar-se, doncs, per una doble via: té tradició en cat., especialment en textos de doctrina cristiana, i és freqüent en la literatura italiana des del s. XIV, com a estratègia de penetració en la intimitat dels personatges, dels seus pensaments i sentiments interiors. Cal apuntar que en la narrativa catalana dels segles XIV i XV, d'acord amb les dades del *CIGCA*, no trobem més ex. d'aquesta loc. que els del *Curial*.

3. Conclusions

Des de la perspectiva de la història del lèxic del cat., cal destacar que els canvis culturals que reflecteix i difon la ficció sentimental condicionen l'ampliació del camp semàntic de l'expressió de les emocions i, en particular, de l'amor. I això s'esdevindrà mitjançant: *(a)* formes pròpies que són reanalitzades, com en el cas del verb *sentir*, de les construccions que expressen els conceptes 'envermellir' i 'empal·lidir', i de la loc. adv. *dins son cor*. *(b)* Manlleus o calcs d'altres llengües (it., en aquest cas); n'és una mostra la loc. *caure en lo cor*. *(c)* I també intertextualitats; és el cas del sintagma *la color del cor* i de la loc. *de gran cor*, ambdós presos, possiblement, de l'obra de Boccaccio. Aquestes expressions que vehiculen la nova cultura sentimental són necessàries, ja que comporten noves connotacions i, en concret, aporten sovint expressivitat al discurs (la intensitat major en el sentiment, el patetisme en el dolor amorós).

Si ens referim al camp semàntic de les emocions en el *Curial*, observem que la influència italiana és més profunda del que sembla a priori, amb manlleus i intertextualitats de fraseologismes que han de ser estudiats amb deteniment i en contrast amb el català coetani. Aquesta constatació reforçaria hipòtesis com la de Soler (2016, 2017), ja que el context de redacció de l'obra proposat (la cort napolitana d'Alfons el Magnànim) i el perfil cultural de l'autor són coherents amb la caracterització lingüística anterior.

Agraïment

Volem agrair al prof. J. Martines tots els consells que ens ha donat durant la preparació d'aquest estudi.

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

Finançament

Aquest estudi ha estat desenvolupat al si de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA (GVA, ref. ISIC/012/042), i en el marc dels projectes de recerca "Continuación de la Gramática del Catalán Moderno (1601–1834)" (MINECO-FEDER, ref. FFI2015-69694-P), "Constitució d'un corpus textual per a una gramàtica del català modern (GCM)" (IEC, refs. PT 2012-S04-MARTINES, IEC1-15X) i Digicotracam [GVA, ref. PROMETEOII-2014-018].

Les abreviatures usades són

c.	cas	loc.	locució
cat.	català	SAdj	sintagma adjectival
col.	col·locació	SN	sintagma nominal
esp.	espanyol	SPrep	sintagma preposicional
ex.	exemple	veg.	vegeu
it.	italià		

En les definicions, adoptem el sistema del *DDLC*.

Bibliografia

Antolí Martínez, Jordi M. 2016. "De l'expressió de la percepció sensorial auditiva a l'expressió del discurs reportat. El verb sentir en català medieval (s. XIII–XVI)." *Zeitschrift für Katalanistik* 29: 167–190.

Antolí Martínez, Jordi M. 2017. *Els verbs de percepció en català antic. Els verbs veure, sentir, oir i entendre en els segles XIII-XVI*. València/Barcelona: IIFV/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Babbi, Anna Maria. 2012. "Il *Curial e Güelfa* e i romanzi francesi del XV secolo." En *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, ed. per Antoni Ferrando, 139–156. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/ivitra.3.08bab

Besó, César. 1999. "La ficción sentimental. Apuntes para una caracterización." *Espéculo: Revista de Estudios Literarios* 27.

BibIt = Stoppelli, Pasquale (ed.) (2010). *Biblioteca Italiana*. Bolònia: Zanichelli.

Calvo Rigual, Cesáreo. 2013. "*Curial e Güelfa* i Boccaccio: influències lingüístiques." *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna* 2: 310–324. https://doi.org/10.7203/scripta.2.3096

Cátedra, Pedro M. 1989. *Amor y pedagogía en la Edad Media*. Salamanca: Universidad de Salamanca.

Colón, Germà. 2011. "*Curial e Güelfa*: català o valencià?" En *Lexicografia, lèxic i crítica textual*, ed. per Germà Colón, 283–290. Castelló de la Plana/Barcelona: Fundació Germà Colon/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

DDLC = *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* (1985–). Institut d'Estudis Catalans. Disponible a Internet: <http://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp>

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

Ferrando, Antoni. 2007. "Introducció." En *Curial e Güelfa*, 5–35. Tolosa de Llenguadoc: Anacharsis.

Ferrando, Antoni. 2012. "Precaucions metodològiques per a l'estudi lingüístic del *Curial e Güelfa*." En *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, ed. per Antoni Ferrando, 31–88. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/ivitra.3.03fer

Ferrando, Antoni. 2018. "El model lingüístic del *Curial e Güelfa*." *Revista Valenciana de Filologia* 11: 39–83.

Geeraerts, Dirk & Stefan Grondelaers. 1995. "Looking back at anger. Cultural traditions and metaphorical patterns." En *Language and the Cognitive Construal of the World*, ed. per John R. Taylor i Robert E. MacLaury. Berlin/New York: De Gruyter Mouton. https://doi.org/10.1515/9783110809305.153

Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Martines, Josep. 2000. "L'expressió de les emocions i la creativitat lèxica: estimar 'amar', entre l'eufemisme i la metàfora cultural." *En Actas del VIII Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, 1221–1243. Santander: Consejería de Cultura del Gobierno de Cantabria.

Martines, Josep. 2012. "Aproximació a les novetats lèxiques i semàntiques del Curial e Güelfa." En *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, ed. per Antoni Ferrando, 941–998. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/ivitra.3.37mar

Martines, Josep. 2013. "El verb estimar i l'amor heréos i Joan Roís de Corella: Un acostament segons la pragmàtica diacrònica." *Afers: fulls de recerca i pensament* 8/76: 717–740.

OVI = Iorio-Fili, Domenico. 2016. *Corpus OVI dell'Italiano antico*. CNR – Opera del Vocabolario Italiano. Disponible en Internet: <http://gattoweb.ovi.cnr.it/(S(kzzqfp45zft1buelzhegba55))/CatForm01.aspx>

Pieras, Felip. 1998. "Amor bilingüe: estudi comparatiu del lèxic sentimental a *Curial e Güelfa* i algunes obres literàries castellanes del segle XV." En *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. I: 479–493. Barcelona: Abadia de Montserrat.

Scaglione, Aldo D. 1963. *Nature and Love in the Late Middle Ages*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press.

Soler, Abel. 2015. "El lèxic cortés i cavalleresc en Curial e Güelfa: mots patrimonials i interferències culturals." *Anuario de Estudios Medievales* 45/1: 109–142. https://doi.org/10.3989/aem.2015.45.1.04

Soler, Abel. 2016. *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de Curial e Güelfa* (Tesi Doctoral). València: Universitat de València.

Soler, Abel. 2017. "Enyego d'Àvalos, autor de *Curial e Güelfa*?" *Estudis Romànics* 39: 137–165.

TLIO = Leonardi, Lino (dir.). 2016. *Tesoro della Lingua Italiana delle Origini*. CNR – Opera del Vocabolario Italiano. Disponible en Internet: http://tlio.ovi.cnr.it/TLIO/

Várvaro, Alberto. 2002. "El Tirant lo Blanc en la narrativa europea del s. XV." *Estudis Romànics* 24: 149–168.

Veny, Joan. 2012. "Valencianitat del *Curial*." En *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, ed. per Antoni Ferrando, 1089–1106. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/ivitra.3.40ven

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved

Abstract

Curial e Güelfa reflects the new conceptualization of the loving experience spread by the European sentimental romance from the XV century, which is characterized by the loving naturalism. This cultural novelty, the new way of feeling love and lack of love, will be accompanied by the renovation of the semantic field in the expression of feelings. The main aim of this study is to identify and analyse some of these linguistic resources for the expression of feelings in *Curial e Güelfa*. This will allow to characterise the romance language deeply, in the context of the evolution of the ancient Catalan (centuries XIII–XVII) and in contrast to the other languages that could have been interfered in the anonymous author, mainly the literary Tuscan. On the one hand, this approach to the work allows weighing the text originality more objectively from a linguistic perspective and, in particular, valuing the effort made in the field of the expression of loving feeling. On the other hand, this study will allow reinforcing the considered hypothesis on the work authorship and sources with new arguments. Therefore, some linguistic constructions linked to the expression of feelings in *Curial e Güelfa* have been identified and contrasted to the coetaneous Catalan and Italian. To do so, our hypothesis have been both based on the analysis of the computerised textual corpus: the *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic* for the ancient Catalan and the *Corpus OVI dell'Italiano antico* for the ancient Italian, and on the extraction of the reference historical lexicography.

Keywords: Love, ancient Catalan, *Curial e Güelfa*, expression of feelings, sentimental novel, ancient Italian

© 2021. John Benjamins Publishing Company
All rights reserved